

Kiinalaisten merkkien hypoteettinen konstruoitu lausuminen pohjoiskantasuomessa ja varhaissuomessa

eli Ville Nyrhilän menetelmä kiinalaisten merkkien
perisuomalaiseen ääntämiseen

Sisällysluettelo

Johdanto.....	4
Kiinalainen kirjoitus suomen kielelle.....	5
Sino-xeniset kirjoitusjärjestelmät historiassa.....	5
Kiinasimet Koreassa.....	5
Kiinasimet Japanissa.....	6
Kiinasimet Vietnamissa.....	6
Lähteistä:.....	6
Pohjoiskantasuomi.....	8
Pohjoiskantasuomen äänteet.....	8
Vokaaleista:.....	8
Konsonantit.....	8
Fonotaktiikka.....	9
Ennakkotapaukset lähtökielittäin.....	9
Saamesta.....	9
Kantaskandinaavista.....	10
Slaavista.....	10
Johtopäätöksiä ja havaintoja.....	10
Varhaissuomi.....	11
Keskikiina.....	12
Baxterin transkriptio.....	12
Keskikiinan fonologia.....	12
Initiaalit.....	13
Finaalit.....	13
Toonit.....	14
Keskikiinan vaiheiden erot.....	14
Muutossäännöt.....	16
Pohjoiskantasuomalainen konstruktio.....	16
Initiaaleille:.....	16
Finaaleille:.....	16
Mediaalit.....	16
Päävokaalit.....	16
Codat.....	17
Millaisiin äänteisiin sana voi päättyä?.....	17
Kimurantti päätösäänne ŋ eli ng.....	17
Nykysuomalainen ääntäminen.....	18
Varhaissuomalainen konstruktio.....	18
Yhteenveto.....	20
Lähteet:.....	21

Taulukot

Taulukko 1: Myöhäiskantasuomen ensitavuille mahdolliset diftongit, sekä kolme pitkää vokaalia. Perustuu lähteeseen [14].....	8
Taulukko 2: Keskikiinan initiaalit foneettisesti luokiteltuina. Perustuu lähteeseen [4].....	13
Taulukko 3: Keskikiinan päävokaalit. Sulkeissa Baxterin merkitätapa, jos käytetty merkki on eri. Perustuu lähteeseen [4].....	13
Taulukko 4: Keskikiinan codat. Perustuu lähteeseen [4].....	14
Taulukko 5: EMC:n ja LMC:n eroavat initiaalit. Perustuu lähteeseen [24].....	15
Taulukko 6: EMC:n ja LMC:n eroavat finaalit. Perustuu lähteeseen [24].....	15

Johdanto

Kiinalaisten esi-isät kehittivät kiinalaisten tunnusomaisen 漢字-kirjoitusmerkistön Šang-dynastian aikana, joka alkoi noin 1600 eaa. Tässä tekstissä 漢字-merkeistä käytetään nimitystä ”kiinalaiset merkit”, tai lyhyemmin ”kiinasimet”, joka on yhdistelmä sanoista ”kiinalainen” ja ”kirjasin”.

Kiinasimet esittävät joissain tapauksissa kokonaisia käsitteitä, tai sitten viittaavat epämääräisemmin joihinkin mielikuviin. On liiallinen yksinkertaistus sanoa, että yksi merkki vastaa yhtä sanaa; jotkin kiinan kielen sanat ovat monitavuisia ja niiden kirjoittamiseen tarvitaan useampi kiinalainen merkki. Tämän vuoksi tästä eteenpäin tässä tekstissä käytetään sanaa ”sanake” tarkoittamaan yhden, yksittäisen kiinalaisen merkin ääntämystä ja merkitystä.

Kiinalainen kirjoitus suomen kielelle

Tavoite on konstruoida kiinalaisten merkkien todennäköisin myöhäiskantasuomalainen ääntämys. Ääntämys muodostetaan sellaista hypoteettisesta tilannetta vasten, jossa pohjoiskantasuomen puhujat olisivat joutuneet samanlaisen kiinalaisen kulttuurivaikutuksen alle ja samaan aikaan kuin japanilaiset ja korealaiset.

Ääntämysten konstruoinnissa pyritään hyödyntämään tunnettuja ennakkotapauksia muinaisista lainasanoista myöhäiskantasuomeen. Suomen kielen tapauksessa lainasanoja tunnetaan kantaskandinaavista, kantasaamesta, kanta-baltista, ja kanta-slaavista. Missä ennakkotapauksia ei tunneta, tehdään myöhäiskantasuomen fonologiaan perustuva valistunut, mutta muutoin mielivaltainen päätös. Esikuvia katsotaan myös japanin ja korean lainaratkaisuihin, missä ne on koettu valaiseviksi ja sovelluskelpoisiksi.

Mitään yhtä oikeata ratkaisua ei lainojen tekemiseen ole. Joissain keskenään läheisissä kielissä lainataan kummallekin vieraasta kielestä aivan eri tavalla, vaikka fonologinen valikoima on lähes sama. Jopa suomen kielessä itsessään on tunnistettu eri kaavoja, joiden mukaan saamen kielisiä sanoja on lainattu. Esimerkiksi ”kirkas” ja ”silkka” tulevat yhdestä ja samasta saamen kielen sanasta. Tämä voi olla seurausta siitä, että ko. sanat on lainattu eri ajoissa ja paikoissa. [1][29]

Tämän konstruktion kannalta seuraus on se, että voidaan hyväksyä tietty määrä mielivaltaisuutta lainojen äännevastaavuuksiin. Se toisaalta tarkoittaa myös, että ei ole mitään yhtä ja oikeaa, ennalta arvattavaa tapaa lainata kiinalaisten merkkien rautakautinen ääntäminen. Mitään yhtä, ehdottoman oikeata ja väistämätöntä lainakaavaa ei ole.

Sino-xeniset kirjoitusjärjestelmät historiassa

Historian saatossa kiinalaisten naapurikansojen tiedetään omaksuneen oman kielensä kirjoittamiseen kiinalaiset merkit. Korealaiset, japanilaiset ja vietnamilaiset omaksuivat käyttöönsä kiinasimet ja kehittivät niiden pohjalta omia kirjoitusjärjestelmiään. Paimentolaisen Xiongnu-kansan tiedetään käyttäneen kiinalaisia merkkejä oman kielensä kirjoittamiseen jo varhaisen Handynastian aikana, ennen ajanlaskun alkua [28].

Kiinasimet Koreassa

Koreassa kiinasimia kutsutaan sanalla ”hanja”, ja niitä käytettiin Koreassa jo vuosien 108 eaa. ja 313 jaa. välillä, kun kiinalainen Han-dynastia valtasi Korean pohjoiset osat. Aluksi kaikki kirjoitettu kieli Koreassa oli toki pelkästään kiinaa, mutta vähitellen korealaiset alkoivat kehittää tapoja kirjoittaa omaa kieltään kiinasimilla. Tätä varten keksittiin käyttää kiinasimia pelkästään niiden foneettisen arvon perusteella. 古 tarkoittaa ”vanhaa”, mutta sitä alettiin käyttää johdonmukaisesti esittämään tavua ”go”. Toinen, rinnakkainen järjestely oli käyttää kiinasimia pelkästään näiden semanttisen arvon vuoksi. Merkin 水 ääntämys kiinalaisittain oli kutakuinkin ”sui”, mutta sen merkitys on ”vesi”. [21]

Ensimmäinen tällainen järjestelmä oli tullut käyttöön vuoteen 414 jaa. mennessä. Myöhemmin kehitettiin jopa kolme eri menetelmää korean kirjoittamiseen kiinasimilla: Hyangchal, Gugyeol ja Idu. Viimeisenä mainittu muodostui näistä tärkeimmäksi ja yleisimmäksi. Idu otettiin käyttöön jo Korean Kolmen kuningaskunnan aikakaudella, joka sijoitetaan vuosien 57 eaa ja 668 jaa välille. Idu saavutti pääpiirteittäin lopullisen muotonsa 1000-luvulla ja pysyi käytössä aina 1800-luvulle asti. [21][22]

Nämä järjestelmät toimivat esikuvina japanilaisten ratkaisuille japanin kielen kirjoittamiseen. [21] Korealaisen Baekje-kuningaskunnan oppineet välittivät paljon vaikutteita Japaniin. Vanhimmissa

japanilaisissa tekstikappaleissa esiintyy paljon ns. koreanismeja, eli Koreassa kehitettyjä kirjoituskäytäntöjä. [7]

Kiinasimet Japanissa

Varhaisin Japanista tavattu kirjoitusta sisältävä esine on Han-dynastian keisarin myöntämä kultainen sinetti, jonka hän myönsi jossain päin nykyisen Japanin aluetta Na-nimistä valtiota hallinneelle kuninkaalle. Tämä on kuitenkin täysin kiinaksi kirjoitettu teksti. Vanhimmat kirjoitetut tekstit, joissa on japanin kieltä, ovat 400- ja 500-luvuilta Inariyamassa ja Eda Funayamassa hautakummuista kaivetut miekat. Niiden säiläkirjoitukset ovat pääasiassa kiinaa, mutta niissä on kirjoitettuna joitain japanilaisia henkilö- ja paikannimiä. Nimet on kirjoitettu fonografisesti. Ts. niiden kirjoittamiseen on käytetty niitä äänteellisesti lähiten vastaavia kirjasimia. [7]

Niiden jälkeen vanhin japaninkielinen kirjoitus on kaiverrus Houryuujin temppelissä, vuosien 650-700-väliltä. Siinä on käytössä japanin kielen sanajärjestys, ja kiinasimia on käytetty logografisesti. Logografinen esitys tarkoittaa, että merkkiä käytetään esittämään kohdekielen sanaa, jota se merkitsee. Samalta aikakaudelta ja vielä puoli vuosisataa myöhemmin tunnetaan valtava määrä puunpalasia, joita on käytetty kirjoitusalusoina. Näitä on käytetty mm. kyltteinä, kirjoitusharjoitusalusoina, satunnaisena raapustamisena. Kiinasimien käyttö näissä on milloin fonografista, milloin logografista, tai molempia sekaisin. Puulaatat osoittavat kirjoitustaidon yleisyydestä aikansa Japanissa. [7]

Enemmistö vanhoista japanin kielisistä kirjoituksista on kuitenkin vasta 700-luvulta. Aineisto sisältää kaksi historiateosta ja tarukokoelmaa: Kojikin ja Nihon Shokin. Näiden lisäksi on suuri määrä runo- ja laulukokoelmia. [7]

Kiinasimet Vietnamin

Vietnamilainen nimitys vietnamin kieleen sovelletuille kiinasimille on Chữ Nôm, joka tarkoittaa ”eteläiset kirjaimet”. Ei tunneta tarkkaa ajankohtaa, jolloin vietnamilaiset omaksuivat kiinasimet. Niiden on täytynyt olla jo muodostuneet ennen 1200-luvun loppua, kun vietnamilainen runoilija Han-Thuyen käytti niitä runojensa kirjoittamiseen. [10]

Toisen, paljon spekulatiivisemmän arvion mukaan Chữ Nôm’in on täytynyt olla olemassa jo 700-luvun lopulla, kun vietnamilainen kansallissankari Phùng Hưng sai arvonimen ”Bố Cái Đại Vương”. Nimitys tarkoittaa: ”Suurkuningas (joka on kuin) isä (ja) äiti (kansalle)”. Tätä arvonimeä ei kuitenkaan ole tavattu kaiverrettuna mistään, eikä arvonimen olemassaolo yksinään ole riittävä todiste Chữ Nôm’ien olemassaolosta sillä aikakaudella. Vanhin tunnettu kiinasimilla kirjoitettu vietnaminkielinen kaiverrus on vuodelta 1343. [10]

Lähteistä:

Merkkien keskikiinalaiseen ääntämykseen käytetään William Baxterin ja Laurent Sagartin tarjoamaa excel-tiedostoa, jossa he tarjoavat keskikiinalaisen ääntämyksen 9 000 kiinasimelle. Tiedoston varsinainen tarkoitus on antaa merkeille rekonstruoitu vanhan kiinan ääntämys. Tekijät huomauttavat, että annettu keskikiinan ääntämys ei ole rekonstruktio, vaan ”representation”. Tämä tarkoittaa, että se ei tarkasti kuvaa mitään tiettyä keskikiinan murretta miltään aikakaudelta, vaan on riittävän hyvä karkea esitys keskikiinan ääntämyksestä. Baxter ja Sagart itse käyttävät sitä vanhan kiinan ääntämyksen rekonstruointiin. [6]

Tämä ei tietenkään ole idyllistä tämän konstruktion kannalta, mutta Baxterin ja Sagartin lista on kattavin ja parhaiten saatavilla oleva lista keskikiinalaisista ääntämyksistä. Se on tarjottu formaatissa, joka mahdollistaa merkkien automaattisen analyysin. Parempaa vaihtoehtoa, jossa annettaisiin autenttinen, keskikiinalainen rekonstruktio, ei löytynyt kattavasta etsinnästä huolimatta. Näiden syiden vuoksi sitä käytetään tässä konstruktiossa ja todetaan olevan ”riittävän hyvä”.

Baxterin ja Sagartin merkkejä laajennetaan tässä konstruktiossa 601 jaa. ilmestyneellä 切韻 eli Qieyun-kirjalla. Qieyun on nykymandariinilainen ääntämys. Tarkalleen ottaen, tässä työssä käytetään vuonna 1008 ilmestynyttä Qieyunin laajennettua painosta, 廣韻 eli Guangyun. Guangyunista on tarjolla .xml-formaattiin ladottu sähköinen muoto, jonka on tuottanut Kanji Database Project [27].

Vaikka Guangyun on useamman sata vuotta nuorempi kuin sen alkuperäisteos Qieyun, on sen sisältö todettu olevan lähes täysin sama, sisältäen hyvin vähän muutoksia. Tämä on omalta osaltaan todiste sen kielen jäähmydestä ja konservatiivisuudesta, jota keskiajan Kiinan oppineet käyttivät satojen vuosien ajan. Qieyun itsessään ei ollut sekään syntynyt tyhjiössä, vaan sen uskotaan hyödyntävän sitä edeltäneitä riimisanakirjoja.

Pohjoiskantasuomi

Pohjoiskantasuomi on suomen, karjalan ja vepsän kielten yhteinen kantamuoto. Se sijoittuu ajallisesti n. vuosille 500 - 700 jaa. Pohjoiskantasuomalainen vaihe on itse asiassa voinut alkaa jo jonkin verran aiemmin. Vuoteen 700 mennessä tai sen jälkeen pohjoiskantasuomen uskotaan hajaantuneen varhaissuomeksi ja muinaislaatokaksi. [17][20]

Pohjoiskantasuomi polveutuu aiemmista itämerensuomen kielten muodoista, ja sitä välittömästi edeltänyttä vaihetta kutsutaan myöhäiseksi myöhäiskantasuomeksi (engl. Late Proto-Finnic). Myöhäiskantasuomi palautuu aiempaan kielentasoon, jota kutsutaan varhaiskantasuomeksi. Varhaiskantasuomi on saamelaiskielten ja itämerensuomalaisen kielten yhteinen kantamuoto. Varhaiskantasuomi polveutuu kantauralista, joka on kaikkien uralilaisten kielten yhteinen kantamuoto. [17][20]

Pohjoiskantasuomen äänteet

Pohjoiskantasuomi oli äänteellisesti hyvin lähellä myöhäiskantasuomea. Vain äänten 'ë' sulautuminen 'e':hen muodosti ainoan poikkeuksen. Seuraavissa osioissa esitellään pohjoiskantasuomen fonologia.

Vokaaleista:

Vokaalit myöhäiskantasuomessa olivat: i, ü, u, e, ö, o, ä ja a. Vokaaleita voitiin ääntää myös pidennettyinä. [20] Näiden lisäksi kielessä oli myös äänne 'ë', joka on suomen kielen erilliskehityksessä sulautunut e:hen, mutta joka on edelleen tallessa virossa ja sitä kaukaisemmissa sukulaiskielissä [14]. Virossa se merkitään kirjaimella õ, mutta kielitieteellisissä lähteissä, joista tämä teksti ammentaa, käytetään kirjainta ë. IPA:ssa sitä merkitään kirjaimella 'ɣ'.

Myöhäiskantasuomessa oli diftongeja, ts. tavuja, joissa on kaksi erilaista vokaalia peräkkäin. Ensitavulla näitä saattoi kielen tässä kehitysvaiheessa ainoastaan seuraavat: *au, *ou, *ëu, *iu, *äü, *eü, *ai, *oi, *ëi, *ui, *äi, *ei, ja *üi. Niistä primäärejä olivat *au, *ou, *äü, *eü, *ai, *oi, *ui ja *äi. Sekundaareja olivat: *ëu, *iu, *ëi, *ei ja *üi. Diftongit *öü, *iü ja *öi syntyivät itämerensuomen kantamurteissa. [14] Toisin sanoen, ne eivät itsessään esiinny myöhäiskantasuomessa. Sen vuoksi niitä ei käytetä tässä konstruktiossa.

Taulukko 1: Myöhäiskantasuomen ensitavuille mahdolliset diftongit, sekä kolme pitkää vokaalia. Perustuu lähteeseen [14].

	a	e	ë	i	o	u	ä	ü
u	au	-	ëu	iu	ou	uu	-	-
i	ai	ei	ëi	ii	oi	ui	äi	üi
ü	-	eü	-	-	-	-	äü	üü

Konsonantit

Myöhäiskantasuomen konsonantteja olivat: p, b, t, d, k, g, c, s, h, m, n, l, r, v, ja j [20] Kallio 2017 [20] sisällyttää mks:n konsonantteihin soinnilliset klusiilit b, d ja g, jotka hän lisää ”heikko-asteisiksi allofoneiksi” äänteille p, t ja k.

Kirjaimesta 'c' on mainittava, että se merkitsi samaa äännettä kuin mitä nykysuomessa merkitään yhdistelmällä 'ts'. Se merkitään myöhäiskantasuomeen yksittäisellä, erityisellä kirjaimella tavujaon selvittämiseksi. Kirjasuomessa "pitsa" tavutetaan "pit-sa", koska 'ts' nähdään kahden t:n ja s:n yhdisteenä, ei omana äänteenään. Jos se olisi oma äänteensä, "pitsa" eli "pica" tavutettaisiin "pi-ca". C ei esiinny sanojen aluissa myöhäiskantasuomessa [15].

Fonotaksi

Fonotaktiikka tarkoittaa, missä järjestyksessä vokaaleja ja konsonantteja voidaan latio sanaan peräkkäin. Toisin sanoen, minkälaiset sanojen rakenteet ovat sallittuja, tai ainakin luontevia, kielen ääntämyksessä.

Mitä sitten tiedetään mks:n fonotaksista? Fonotaksin merkinnöissä C merkitsee mitä tahansa kielen fonologiseen valikoimaan kuuluvaa konsonanttia, V vastaavasti vokaalia. Myöhäiskantasuomen tavujen rakenteet olivat seuraavat:

- (C)V- [18]
- (C)VV- [18]
- (C)VC- [18]
- (C)VVC- [18]
- (C)VCC- [18]

Ennakkotapaukset lähtökielittäin

Tässä on lueteltu tieteellisessä kirjallisuudessa osoitettuja vanhoja lainasanoja vieraista kielistä myöhäiskantasuomeen. Lopuksi luetellaan havaintoja ja johtopäätöksiä näistä. Sanojen varsinaisilla merkityksillä lähtökielessään sen enempää kuin mksm.:ssä tai nykysuomessa ei ole tämän tarkastelun kannalta väliä, koska nyt haetaan lainojen äännevastaavuuksia. Erityisen tärkeänä on pidettävä sanojen ensimmäisiä tavuja, sillä yksitavuisina sanoina, kiinalaisten merkkien ääntämykset ovat aina painollisia ensitavuja.

Saamesta

Saamesta on lainattu suomeen todella paljon sanoja jo noin 2 000 vuoden ajan. Uusia vanhoja lainasanoja tunnistetaan edelleen, ja moni hyvinkin arkinen sana nykysuomessa on lainattu saamen kielestä. Tähän lueteltu lista ei missään nimessä ole kattava. Esimerkkisanoja on pyritty valikoimaan kirjallisuudesta siten, että ne sijoittuisivat kutakuinkin haetulle aikakaudelle ja tarjoavat kylliksi ennakkotapauksia.

- *kontē → Konta-, Konne- [3]
- *livē- → Liva-, Livo- [3]
- *toalvē → Tolva- [3]
- *muojdē → Moitus-, Moijas- [3]
- *āṅkēs → Änkäs-, Angas- [3]
- *čuoľō → Juolu [3]
- *pearttō- → Pertoma- [3] (Perto)
- *orēkkē → Urika- [3]
- *ronō → Runo- [3]
- *kolkōkkē → Kolkut [3]
- *kērēkkē → Kiraka- [3]
- *siejtē → Siitoi-, Siiti- [3]
- *tuontēr → Tonteree-n [3] (Tonner, Tontere)

*vuontēs → Vuontee-n [3] (Vuonne, Vuonte)
 *čielke(s) → silkas, kirkas [29]
 *čuokv-ēttē-, *čuonjv-ēttē → joukahtaa [1]
 *čuolkōj, *čuolkej → julku [1]
 *kāsō → kaasuu [1]
 *kālē → kahlata, kaalata [1]
 *kajtē → kaitua [1]
 *čele → kelo [1]
 *kientē → kenttä [1]
 *kuomče → kontio [1]

Kantaskandinaavista

Suomen kieleen on lainautunut sanoja germaanisista monen aikakauden ajan. Tässä työssä otetaan huomioon pelkästään myöhäiskantasuomeen lainatut sanat. Ainoastaan sellaiset kantaskandinaavin lainasanat otetaan huomioon, jotka on lainattu suoraan kantaskandinaavista. On sanoja, jotka ovat tulleet saamen kautta suomeen, mutta nämä eivät kuulu tähän osioon.

*hardjjooR → hartia [19]
 *flatja → lattia [19]
 *badja → patja [19]
 *Kwarku → Karkku [9]
 *kwerku → kurkku [9]
 *kelkan → kelkka [9]
 *hertan → hertta [9]
 *halđijaz → haltija [8]
 *χ^aléwaz → Kaleva [8]
 *haig^aran → haikara [8]
 *mað^aran → matara [8]
 *haþ^arō → hattara [8]
 *χaþ^arō → kattara [8]
 *helpō → helppo [8]
 *h^arōkaz → harakka [8]
 *gainuz → kainus [8]
 *Tūna → Tuuna [8]
 *meekja → meekka (itägermaanista) [19]

Slaavista

Vanhoista slaavilaisista lainasanoista enemmistö sijoittuu aikaisintaan 800-luvulle, minkä seurauksena suurin osa niistä ovat sopimattomia tämän työn kannalta. On kuitenkin muutamia slaavisia sanoja, jotka ovat osoitetusti vanhempaa perua. Monissa näistä on toki ongelmana alkuperän monitulkintaisuus: on vaikea sanoa, onko ne lainattu kanta-slaavista vai jo kanta-balto-slaavista. [16]

*čimel → kimalainen [16]
 *žirdi → širti ("Early Proto-Finnic") → hirsu ("Late Proto-Finnic") [16]
 *ščaukā → šavki ("Early Proto-Finnic") → hauki ("Late Proto-Finnic") [16]
 *dvæinā → *väinä ("Proto-Finnic") [16]
 *laugā → Laukaa(njoki) [16]
 *virtā → virta [16]

Huomattava on, että sanoissa *širti ja *šavki on äänne 'š', jota vuoden 2017 tekstissään [20] Kallio ei sisällyttä myöhäiskantasuomen äänteistöön. Kenties širti ja šavki olivat välivaiheita, jotka

sopeutettiin hyvin nopeasti jo olemassaolevaan äännevaihdokseen ”š → h”. Tai sitten kyseessä on kanta-balto-slaaviin palautuva laina.

Johtopäätöksiä ja havaintoja

Ennakkotapauksista näkyy johdonmukaisesti, että soinnilliset konsonantit ensimmäisessä tavussa vaihtuvat soinnittomiksi vastineikseen.

Lainasanojen joukossa ei ole yksitavuisia sanoja, jollaisia keskikiinasta lainatut ääntämykset olisivat. Monitavuisissa sanoissa vokaalien lainaaminen ei ole aina suoraviivaista, vaan osassa tapauksista tapahtuu vaihdos, jota ei välttämättä odottaisi. Keskiinan lainaussääntöjä muodostaessa on luotavasti järkevintä käyttää suoraa vokaalivastaavuutta. Haasteeksi osoittautuvat keskikiinassa esiintyvät puolivokaalit ’j’ ja ’w’.

Sanapareista ”*Kwarku → Karkku” ja ”*kwerku → kurkku” saadaan ennakkotapaus siitä, että puolivokaali ’w’ putoaa pois lainatessa. On huomioitava, ”*kwerku → kurkku” voitaisiin tulkita siten, että ’w’ valtaa alan pois ’e’:ltä lainateessa. *Kwerku ei tuottanut sanaa **kerkku. **Kuerkku olisi ollut täysin mahdoton mksm. alkutavujen diftongivalikoiman rajoissa. Voitaisiin tulkita, että välivokaalit ’i’ ja ’e’ ovat siinä määrin heikompia kuin etu- ja takavokaalit, että ne väistävät näiden alta, jos alkutavussa ei ole tilaa molemmille. Puolivokaali ’w’ muuntuu takavokaaliksi ’u’, joka on täten vahvempi kuin välivokaalit. Toisaalta, sanan ”kurkku” laaja levikki puhuu sen puolesta, että se on todennäköisesti lainattu eri aikakaudella, paljon varhaisemmin.

Soinniton, postalveolaarinen afrikaatta ’č’ on sananalkuisena pääsääntöisesti lainattu myöhäiskantasuomeen ’k’:na, mutta kun sitä on seurannut pyöreä takavokaali, on se korvattukin ’j’:llä. Toki tiettyjä epäsäännöllisyyksiä on tästäkin ilmiöstä tavattu. [29] Tässä työssä ei kuitenkaan sovelleta poikkeuksien poikkeuksia.

Keskikiinan soinniton, aspiroitunut ja soinnillinen palataaliaffrikaatta tulkitaan tässä konstruktiossa analogiseksi ’č’-äänteelle, koska yksi on hyvin lähellä toista eikä niitä voi helposti tunnistaa erilleen. Tämän käännössääntö tarkoittaa että ne muuttuvat ’k’:ksi lainatessa. Sama pätee myös ’č’:n soinnilliseen vastineeseen ’ž’.

Saamelaislainoista näkyy, että äänne ’o’ on usein vahvempi kuin mikään muu. Sanasta *toalvē tulee ”Tolva”, ei **talva. Sanasta *muojdē tulee ”Moitus”, eikä **Muitus. Tämä ei kuitenkaan ole kivikova sääntö, sillä *čuolkōj, *čuolkej tuottavat sanan ”julku”, ei ”jolku”. On otettava huomioon, että sanaa ei välttämättä ole lainattu mistään varsinaisesti kantasameksi tunnistettavasta kielestä, vaan mahdollisesti jostain nyt-jo-kadonneesta saamelaiskielten haarasta, jossa oli ehkä tapahtunut äänne muutos uo → u.

Varhaissuomi

Pohjoiskantasuomi hajaantui vuoteen 700 jaa. mennessä kahteen kieleen, varhaissuomeen ja muinaislaatokkaan. Viimeksi mainittu hajaantui myöhemmin karjalan ja vepsän kieliksi. Varhaissuomessa kehittyi uusia, lavenevia alkutavun diftongeja, kuten ”uo” ja ”ie”. Tämä piirre lainattiin hyvin varhain karjalan kieleen. Varhaissuomeen mennessä pohjoiskantasuomen sananalkuinen ’c’ äänne muuttui johdonmukaisesti äänneeksi ’s’. [20]

Keskikiina

Keskikiina on vanha kiinan kielen muoto, jota katsotaan puhuttaneen Eteläisten ja pohjoisten dynastioiden kaudelta (420 – 589, jaa.) aina Yuan-dynastian (1271–1368, jaa.) alkuaikoihin asti. Sellaisenaan kuin se esitellään Qieyunissä oli se oppineiden kieli. Rahvaan keskuudessa kieli oli toki todennäköisesti erilaista, moninaisempaa ja muuttuvampaa. Sivistyksen kielenä keskikiina vaikutti koreaan, japaniin ja vietnamiin. Keskikiinaa edeltänyttä kielen vaihetta kutsutaan vanhaksi kiinaksi. [23][24]

Keskikiina on jaettavissa kahteen vaiheeseen: EMC eli Early Middle Chinese eli varhainen keskikiina, ja LMC eli Late Middle Chinese eli myöhäinen keskikiina. Juuri EMC oli Eteläisten ja pohjoisten dynastioiden aikakauden sekä Sui-dynastian sivistyskieli, kun taas LMC alkoi muodostua pian Qieyunin julkaisemisen jälkeen. EMC palautuu siihen kiinan kielen murteeseen, jota puhuttiin 200- ja 300-luvuilla Luoyangissa, kun Luoyang (洛陽) oli pääkaupunki. Erot EMC:n ja LMC:n välillä eivät ole merkittävät, mutta niitä on. Eroista lisää myöhemmin. [23][24]

Baxterin transkriptio

Transkriptio tarkoittaa vieraan kielen kirjoittamista jollain sille epätyypillisellä kirjoitusjärjestelmällä. Vuonna 1992 julkaisemassaan kirjassa ”A Handbook of Old Chinese Phonology” William Baxter lanseerasi oman tapansa merkitä keskikiinan ääntämystä roomalaisilla aakkosilla. Tämä oli vaihtoehto aiemmalle Karlgren-Li-tyylin transkriptiomenetelmälle. Viimeksi mainittu on tarkempi kuvaus keskikiinan äänneistä, sillä siinä käytetään IPA-merkkejä niitä vastaaville äänneille. Sen ongelma kuitenkin on, että sitä on työlästä kirjoittaa tyypillisellä näppäimistöllä. Näppäimistöllä kirjoittaminen onkin se, missä Baxterin transkriptio loistaa. [4][5]

Tässä tekstissä käytetään vaihtelevasti termejä ”transkriptio” ja ”notaatio”. Kirjainyhdistelmä ’ae’ merkitsee IPA-äännettä ’æ’. Yhdistelmä ’ea’ merkitsee IPA-äännettä ’ɛ’. ’o’ merkitsee IPA-äännettä ’ʌ’. ’+’ merkitsee IPA-äännettä ’i’. [4]

Kun Baxterin notaatiossa merkki ’y’ esiintyy initiaalissa, tarkoittaa se, että kyseinen konsantti on palatalisoitunut. Ts. se lausutaan kovaa kitalakea vasten. Notaatiossa merkki ’r’ tarkoittaa, että kyseinen initiaali on retrofleksiivinen konsonantti. Retrofleksiivisyys tarkoittaa sitä että kieli asetetaan äännettä lausuttaessa pystyyn ja äänne lausutaan kielen lävitse. Itsenäistä r-äännettä ei keskikiinan initiaaleissa olekaan. Kun merkki ’h’ esiintyy initiaalissa, tarkoittaa se, että kyseinen äänne on aspiroitunut. Ts. se lausutaan ylimääräisellä ilmalla, aivan kuin hyvin pieni huokaus seuraisi sitä. Poikkeuksena tähän on initiaali ’h’ itse. [4]

Keskikiinan fonologia

Keskikiinan kirjoitusmerkit kuvaavat poikkeuksetta kukin yhtä tavua. Perinteisesti kiinalaisessa lingvistiikassa sana on jaettu kahteen osaan: initiaaliin eli aloitusäänteeseen ja finaaliin eli loppuäänteeseen. Initiaali tarkoittaa konsonanttia, jolla sanake alkaa. Initiaali voi myös olla tyhjä, missä tapauksessa sanake alkaa vokaalilla. Finaali tarkoittaa initiaalın jälkeen seuraavia vokaaleja sekä näiden vokaalien jälkeen koittavaa lopullista konsonanttia. Jotkin sanakkeet päättyvät vokaaliin, mutta useat päättyvät konsonanttiin. [5]

Kiinalaisen kielitieteen hienompiin oppeihin kuuluu myös mediaalien eli välivokaalien tutkimus ja rekonstruointi. Mediaaleja ovat äänneet ’j’ ja ’w’, jotka saattavat esiintyä initiaalın ja sanakkeen

aitojen vokaalien välissä. Niiden läsnäolosta sanoissa ei kuitenkaan aina ole yksimielisyyttä tutkijoiden keskuudessa [5].

Initiaalit

Keskikiinan initiaalit ovat esitellyt taulukossa 2.

Taulukko 2: Keskikiinan initiaalit foneettisesti luokiteltuina. Perustuu lähteeseen [4].

	Klusiilit ja affrikaatat			Nasaalit	Frikatiivit		Approksimantit
	Tavallinen	Aspiroinut	Soinnillinen		Tavallinen	Soinnillinen	
Labiaalit	p	ph	b	m			
Dentaalit	t	th	d	n			
Lateraalit							l
Retrofleksiiviset klusiilit	tr	trh	dr	nr			
Dentaalisibilantit	ts	tsh	dz		s	z	
Retrofleksiiviset sibilantit	tsr	tsrh	dzr		sr	zr	
Palataaliset	tsy	tsyh	dzy	ny	sy	zy	y
Velaariset	k	kh	g	ng			
Laryngeaaliset	ʔ				x	h	

Finaalit

Finaalit muodostuvat useasta elementistä. On päävokaali, jollainen löytyy jokaisesta finaalista. Päävokaalia voi seurata jokin coda. Päävokaalia voi edeltää yksi tai useampi mediaali. Keskikiinan päävokaalit on lueteltu taulukkoon 3, jossa voi nähdä myös niiden varsinaiset IPA-vastineet, jos nämä eroavat Baxterin notaatiosta. Poikkeuksena tähän kirjain 'o', jota vastasi keskikiinassa lähinnä merkki 'ʌ'. Taulukossa 4 on esiteltynä keskikiinan codat, eli äänteet ja äänneyhtymät, joihin keskikiinan sanakkeet voivat päättyä. [4]

Taulukko 3: Keskikiinan päävokaalit. Sulkeissa Baxterin merkintätapa, jos käytetty merkki on eri. Perustuu lähteeseen [4].

i	ɨ (+)	u
e		o
ɛ (ea)		
æ (ae)	a	

Taulukko 4: Keskikiinan codat. Perustuu lähteeseen [4].

Zero (=tyhjä)	w		j	i
ng	wng	m	n	
k	wk	p	t	

Mediaalit Baxterin merkintätavassa ovat 'j', 'w' sekä niiden yhdistelmä 'jw'. Sanakkeita, joissa on w-mediaali, on perinteisesti kutsuttu kiinalaisessa kielitieteessä nimellä 合口, eli "suljettu suu". Sanakkeita, joista se puuttuu, on kutsuttu nimellä 開口, eli "avoin suu". Joissain tapauksissa Baxter on laittanut i:n mediaalin ja päävokaalin väliin tiettyjä chóngniû-erityksiä. [4]

Toonit

Keskikiinassa oli neljä toonia, eli säveltä, jolla sanake lausutaan. Nämä olivat 平 eli biəng eli tasainen, 上 eli dzyangX eli nouseva, 去 eli khjoH eli lähtevä, ja 入 eli nyip eli sisäänkäyvä. Äänteiden nimet ovat samalla esimerkkejä kustakin toonista. Baxterin notaatiossa tasaiselle toonille ei lisätä mitään erityistä merkintää, nousevan perään lisätään iso 'X' ja lähtevän perään lisätään iso 'H'. Sisäänkäyvän toonin tietää siitä, että se esiintyy sanakkeissa, jotka päättyvät klusiiliin ('p', 't', tai 'k') ja että klusiiliin päättyvillä sanakkeilla ei koskaan ole mitään muuta toonia. [12]

Toonien nimiä on pidetty kuvaavina. Tasainen 平 lausutaan tasaisena. Nouseva 上 lausutaan nousevalla intonaatiolla, eli aloitetaan matalalla äänensävyllä ja siirrytään korkeaan. Lähtevä 去 ei nimeltään ole kovin kuvaava, ainakaan suomalaisittain. Sen lausumistapa on laskeva: aloitetaan korkealla äänensävyllä ja laskeudutaan matalaan äänensävyyn. Sisäänkäyvä 入 on jälleen kuvaava. Siinä aloitetaan korkealla äänensävyllä, käydään matalassa äänensävyssä ja palataan takaisin korkeaan äänensävyyn. [4][12][24]

Vanhassa kiinassa ei ollut tooneja. On havaittu, että kielillä on tapana kehittää tonaalisuutta, kun kielellisen kehityksen seurauksena sanoista putoaa konsonantteja. Keskikiinan lähtevä tooni 去 kehittyi sanoista, jotka alunperin päättyivät 's':ään. Sananpäätteinen 's' muuttui sananpäätteiseksi 'h':ksi. Lopulta tämä glottaaliäänne 'h' putosi pois, ja sitä kompensoimaan kehittyi lähtevä tooni. Tuon h-päätteisen vaiheen on täytynyt käydä ohi hyvin nopeasti, sillä vain yksi olemassaoleva kiinan murre sisältää h-päätteisiä sanakkeita. [25]

Nouseva tooni 上 puolestaan syntyi sanoista, jotka vanhassa kiinassa päättyivät glottaaliklusiiliin tai jotka päättyivät yhdistelmään nasaaliäänne + glottaaliklusiili. Näitä nasaaliäännteitä olivat 'm', 'n' ja 'ŋ'. H-päätteiset ja glottaaliklusiilipäätteiset sanat muodostivat kaksi rinnakkaista sanojen ryhmää. Näiden lisäksi oli kolmas paralleeliryhmä, jonka sanat päättyivät joko vokaaleihin tai muihin sonoranttiaännteisiin. Kun sananpäätteiset glottaaliäännteet katosivat kiinan kielestä, niitä kompensoimaan kehittyivät kolme eri tonaalista sanajoukkoa. Neljäntenä näistä erilliseksi jäivät sanat, jotka päättyivät klusiileihin. Tällaiset sanat muodostivat sisäänkäyvän toonin 入. [25]

Toisinaan on rekonstruoitu kiinan kielen historiallinen esimuoto, jota kutsutaan vaihtelevasti myöhäis-han-kiinaksi tai Itäisen Hanin kiinaksi. Myöhäis-hania olisi puhuttu ensimmäisen ja toisen ajanlaskun alun jälkeisen vuosisadan aikana, toisin sanoen Itäisen Han-dynastian aikana. Myöhäis-hanissa ei vielä ollut muodostunut tooneja, vaan glottaali- ja s-päätteet rekonstruoidaan siihenkin. Tämä Itäisen Hanin kieli on vanhan kiinan ja keskikiinan välimuoto. [26]

Keskikiinan vaiheiden erot

Kuten aiemmin mainittiin, varhaisen ja myöhäisen keskikiinan foneettiset erot ovat melko suppeat. EMC:n piirteet on voitu selvittää Qieyunistä, kun taas LMC:n piirteet ilmenevät Guangyunistä.

Tietty EMC:n äänteet jakautuvat LMC:ssä kahteen äänteeseen. [24] Erot on kuvattu taulukoissa 5 ja 6.

Taulukko 5: EMC:n ja LMC:n eroavat initiaalit. Perustuu lähteeseen [24].

EMC:n initiaali	LMC:n vastaavat
泥	泥 娘
幫	幫 非
滂	滂 敷
並	並 奉
明	明 微

Taulukko 6: EMC:n ja LMC:n eroavat finaalit. Perustuu lähteeseen [24].

EMC:n finaali	LMC:n vastaavat
真	真 諄
軫	軫 準
震	震 稕
質	質 術
寒	寒 桓
旱	旱 緩
翰	翰 換
末	曷 末
歌	歌 戈
哿	哿 果
箇	箇 過
琰	琰 儼
豔	豔 釅

Muutossäännöt

Koska keskikiinan puhuttu kausi on pitkä ja jakaantuu kahteen vaiheeseen, jotka melko siististi menevät päällekkäin pohjoiskantasuomen ja varhaissuomen aikakausien kanssa, on järkevää muodostaa kaksi konstruktiota. Yksi konstruktio pohjoiskantasuomelle, jonka voitaisiin ajatella tulleen lainatuksi Pohjoisen Wei-dynastian aikana. Toinen varhaissuomelle, ja se olisi lainattu Tang-dynastian aikana. Pohjoiskantasuomalaisiin kiinasimiin on lainattava EMC:n initiaalien ja finaalien mukaisesti, kun taas varhaissuomeen tulee lainata LMC:n mukaisesti. Muutossäännöistä annetaan esimerkkejä.

Pohjoiskantasuomalainen konstruktio

Initiaaleille:

Tunnetuissa vanhoissa lainasanoissa, jos alkuperäiskielen ensitavussa on ollut soinnillisia konsonantteja 'b', 'd', tai 'g', on mks.-lainasanassa ne korvattu soinnittomilla vastineillaan 'p', 't', ja 'k'. Esimerkkejä: germ. *badja → patja.

大 'daH / dajH' → 'ta / tai'

Aspiroituneita konsonantteja ei myöhäiskantasuomessa ollut, vaan lainatessa ne muuttuisivat aspiroitumattomiksi.

天 'then' → 'ten'

Retrofleksiivisiä konsonantteja ei myöhäiskantasuomessa ollut lainkaan. Näin ollen lainattaessa niistä jätetään retrofleksio pois.

嘲 'traew' → 'täü'

Kanta-slaavista ja kanta-saamesta lainatuissa sanoissa, afrikaatat 'č' ja 'ž' lainattiin 'k':ksi. Saamen "čearru" tuotti suomeen sanan "kero". Kantaslaavin "чмелъ" tuotti sanan "kimalainen". Kallio sanoo, että myöhäiskantasuomella ei ollut affrikaattoja, minkä takia affrikaatat kääntyivät 'k':ksi. Toisaalta pyöreiden vokaalien edeltä ne lainattiin 'j':ksi. Keskikiinassa esiintyvät palataaliafrikaatat rinnastetaan tässä konstruktiossa näihin, ja lainataan niiden antamien esikuvien mukaisesti.

戰 'tsyenH' → 'ken'

士 'dzriX' → 'ci'

Finaaleille:

Mediaalit

Baxter-Sagart-representaatiossa esiintyy ainoastaan seuraavia mediaaleja: 'j', 'w', 'jw', 'ji', 'jwi' sekä " eli tyhjä mediaali. Mediaalit sisällytetään pks. konstruktioon niissä tapauksissa, joissa ne yhdessä päävokaalin kanssa tuottavat pks.:ssä sallitun diftongin.

武 'mjuX' → 'miu'

道 ‘dawH/dawX’ → ‘tau’

Muissa tapauksissa ne ohitetaan.

關 ‘kwaen’ → ‘kän’

孫 ‘swon’ → ‘son’

Mediaalien ei myöskään tulkita tuottavan pitkiä vokaaleja. Tilanteissa, joissa näin voisi periaatteessa käydä, mediaali ohitetaan.

忍 ‘nyinX’ → ‘nin’

Joissain tapauksissa mediaalit ovat komplekseja, mm. ‘jw’. Näissä tapauksissa yhden puolivokaalin on lainauduttava täydeksi vokaaliksi, jotta pohjoiskantasuomen fonotaktisia sääntöjä ei rikottaisi:

王 ‘hjewang/hjewangH’ → ‘hivang’

Päävokaalit

Ydinvokaaleille on pääasiassa helppo johtaa vastaavuus. Ongelmia aiheuttavat lähinnä keskikiinan /ʌ/ ja /ɛ/. Edellinen on sama äänne kuin englannin sanassa ”cut”, jossa nykysuomalaiset usein kuulevat /a/:n. Kuitenkin keskikiinassa on toinen, vielä a-maisempi /a/.

On täysin uskottava skenaario, että pks.-puhujat olisivat lainanneet molemmat /a/:ksi. Toisaalta, on myös mahdollista, että he olisivat tunnistaneet ne erillisiksi. He olisivat voineet mieltää /ʌ/:n niin sanottavasti ”kiinalaiseksi o:ksi”, ja siten lainanneet sen säännönmukaisesti /o/:ksi. Tässä konstruktiossa kysymys on mielivaltaisesti ratkaistu o-lainauksen hyväksi, koska tämä tuottaa enemmän äänteellistä vaihtelevuutta saaduissa ääntämyksissä.

德 ‘tok’ → ‘tok’

Jälkimmäinen äänne, /ɛ/, on jokseenkin lähellä /æ/:tä, mutta voi yhtä hyvin kuulostaa /e/:ltä. Koska pks.:n äänteistössä ei ole mitään siististi vastaavaa ääntä, on tässä konstruktiossa tehty mielivaltaisen ratkaisu johtaa /ɛ/ äänneeksi /æ/. Tässäkin syy on esteettisyydessä: tällä säädöksellä kiinasin 山 saa pks. ääntämyksen ”sän”, joka lisää äänteellistä vaihtelevuutta. Se myös paremmin vastaa korealaista ääntämystä ”san” ja japanilaista on-yomia ”san”.

山 ‘srean’ → ‘sän’

Codat

Keskikiinan sanakkeiden päätteet eli codat saavat seuraavat käännössäännöt. Jos coda on ‘m’, ‘k’, ‘p’, ‘n’, tai ‘t’, tulee se sellaisenaan mks.-lainaääntämykseen.

館 ‘kwanH’ → ‘kan’

極 ‘gik’ → ‘kik’

Jos codassa on puolivokaali ‘w’, muuttuu se lainatessa joko ‘u’:ksi tai ‘ü’:ksi, riippuen, onko päävokaali etu- vai takavokaali. Jos coda on ‘j’, muuttuu se lainatessa ‘i’:ksi.

曹 ‘dzaw’ → ‘cau’

会 ‘hwajH / kwajH’ → ‘vai / kai’

Mikäli sanakkeessa olisi sekä mediaaleja että codaan sisältyvä välivokaali, muodostetaan pks.-linaan diftongi päävokaalin ja codan välivokaalin perusteella. Mediaali ohitetaan tällaisissa tapauksissa.

気 ‘khj+jH / xj+jH’ → ‘küi’

Millaisiin äänteisiin lainasana voi päättyä?

Myöhäiskantasuomen sanastossa on hyvin vähän yksitavuisia sanoja. Nekin harvat päättyvät vokaaleihin. Keskikiinan sanakkeissa on lopukkeita, jotka ovat vieraita myöhäiskantasuomelle ja nykysuomellekin, kuten η-päätteiset codat. Suomen kielessä ei ole montaa ennakkotapausta tähän äänteeseen päättyvästä lainasanasta, ja myöhäiskantasuomessa tällaisia ei ole laisinkaan. Suomen kielessä ennakkotapauksena kävisi ”kaupunki” muinaisgotlannin sanasta ”kaupung”.

Kun tarkastellaan kiinasimien lainaäänteitä japanissa, koreassa, ja vietnamissa, huomataan, että loppukonsonantit säilyvät sellaisenaan jokaisessa paitsi japanissa. Tämä johtunee siitä, että japanin kielessä, rajattuja poikkeusehtoja lukuunottamatta, kaikkien tavujen on päättyttävä vokaaliin. Japanin kielessä voi olla lähes ainoastaan avoimia tavuja. Olisiko tällainen välttämätöntä myös pks.:n lainoissa? On tarkasteltava pohjoiskantasuomen ja myöhäiskantasuomen omaa sanastoa.

Monikon pääte myöhäiskantasuomessa, kuten nykysuomessakin, oli ”-t”. Omistusmuodon pääte oli ”-n”. Myöhäiskantasuomen rekonstruoitu sanasto tuntee sanoja, jotka päättyvät ”-k”:hon, kuten *sädek [13].

Entä äänne ’p’? Mitään sellaista sanaa ei myöhäiskantasuomeen ole voitu rekonstruoida, joka päättyy foneemiin ’p’. Sen sijaan, on kyllä sanoja, joiden ensimmäinen tavu päättyy ’p’:hen. Monissa esimerkeissä on toki kyse pidennetystä ’p’:stä, kuten *kauppa ja *coppi, joka ei välttämättä riitä perusteluksi. Muutoinhan japanin kielenkin luulisi sallivan ’p’-loppuiset sanat. Löytyy kuitenkin myös sellaisia sanoja, jotka joiden ensitavu päättyy ’p’:hen ilman että se jatkuu seuraavan tavun alkuun. Tällaisia sanoja ovat mm. *hapci, *käprä, ja *lüpsä-. [13]

Tämä mielessä pitäen ja toisaalta ennakkotapausten puuttuessa lainasanastosta voitaneen pitää kohtuullisena oletuksena, että pohjoiskantasuomen puhujat olisivat voineet päättää lainatun keskikiinan ääntämyksen ’p’-äänteeseen. Se tulkinta on tehty tässä konstruktiossa.

Voitaisiinko samalla logiikalla perustella ”-m”:n lainaaminen sanan loppuun?

Myöhäiskantasuomesta löytyvät sanat *ampu, *hambas, *impi, *lambas, *lampi, ja *kumpu. [13] Toisaalta, lainasanastosta löytyy tapaus, jossa ensimmäisen tavun lopussa oleva ’-m’ on muuttunut ’n’:ksi, kantasaamen *kuomče, josta on saatu sana ”kontio”.

Miksi siis kontio, eikä **komtio? Useimmissa saamen kielissä sanan *kuomče jälkeläissanoissa ’m’ on vaihtunut joko ’b’:ksi tai ’v’:ksi. Vain yhdessä se on muotoa ’m’. Yhdessäkään saamen kielessä sitä ei tavata ’n’:ksi muuttuneena. Missä se tavataan itämerensuomalaisissa kielissä, on se johdonmukaisesti muotoa ”kon-”. [1]

Voitaneen tulkita, että toisen tavun alussa esiintyvä afrikkaatta ’č’ pakotti myöhäiskantasuomen puhujan lausumaan sitä edeltäneen ’m’:n sijaan ’n’:n. Toinen mahdollisuus on, että tässä tapahtuu jokin kaksiosainen lainakuvio: ’m’ lainautuu ’n’:ksi, koska sitä seuraa jokin tietty äänne. Oli

kyseessä kumpi tahansa näistä kahdesta, keskikiinan äänteiden lainaamiseen ne eivät vaikuta, sillä nämä ovat johdonmukaisesti yksitavuisia.

Kimurantti päätösääne ㄋ eli ng

Tunnetuissa ennakkotapauksissa /ㄋ/, kun se on tavattu sanan lopussa, on lainattu suomen kieleen ääntenä ”-nki”, taivutusmuodoissa toki ”-ng-”. Ei kuitenkaan tunneta ennakkotapauksia yksitavuisista /ㄋ/-ään loppuvista sanoista. Mikäli /ㄋ/:ään päättyvät keskikiinan sanat lainattaisiin myöhäiskantasuomeen päätteellä ”-nki”, saataisiin ääntämyksiä, jotka toki kuulostaisivat todella suomalaisilta. Tämä tuottaisi sellaisia muotoja kuin:

皇 ‘hwang’ → ‘vang’

王 ‘hjang/hjangH’ → ‘hivang’

Tämä ei olisi ilman ennakkotapausta sino-xenisissä lainauksissa. Japanilaisissa on-yomeissa ilmestyy hyvin usein u- tai i-vokaali konsonantti-codan perään. Esimerkiksi: 國 on keskikiinaksi ”kwok”, mutta japaniksi se on ”koku”.

Nämä kävisivät todella kankeiksi pitkiä fraaseja luettaessa. Kankeutta voisi rajatussa määrin lievittää erinäisillä yhdistelysäännöillä, esim. ”honki + keu” → ”honkkeu”. Lienee kuitenkin vain pieni määrä mahdollisia yhdistelyjä, joissa tämä voidaan tehdä tavoilla, jonka olisi voinut olettaa olevan luontevaa myöhäiskantasuomen puhujille.

Japanin kielestä tunnetaan johdonmukainen ilmiö, jossa ㄋ pääte lainattiin japaniin äänteiksi ’u’ tai ’i’. Kaksi kiehtovaa selitystä tälle on selitetty erään Quora-kysymyksen vastauksissa. Yhden esityksen mukaan ㄋ:n vaihtuminen vokaaliksi tapahtui nasaalisen okkluusion seurauksena. Yhdessä nasaalinen okkluusio on täydellinen, toisessa vain osittainen. [11]

Toisen esityksen mukaan tämä lainausilmiö on seurausta siitä, että kiinalaisten merkkien japanilaiset ääntämykset ovat peräisin eteläisestä Wu-murteesta. Wu-murteessa ㄋ-päätteisissä sanoissa oli ㄋ:n sijaan liudentunut ’n’, eli ’ñ’. Tämä olisi toisaalta tämän esityksen mukaan ollut lainautunut japanilaiseksi ’u’:ksi. [11]

Olisiko ’ㄋ’:n korvaaminen ’u’:lla tullut mieleen myöhäiskantasuomen puhujille? Ehkä. Valitettavasti tästä ei tunneta ennakkotapauksia. Samanlainen ilmiö kyllä tavataan lainasanoissa, joissa on konsonanttiyhtymä ’-kl-’ tai ’-gl-’ keskellä sanaa. Itäisissä murteissa ja karjalassa nämä ovat säilyneet muodossa ’-kl-’, mutta läntisissä murteissa nämä ovat muuttuneet muotoihin ’-ul-’ tai ’-yl-’ sanan vokaalisävyistä riippuen.

Otaksuen tilanteen, jossa myöhäiset itämerensuomalaiset olisivat joutuneet merkittävän kiinalaisen kielivaikutuksen alle, olisivat he joutuneet usein lukemaan pitkiäkin lauseita virallisista dokumenteista ja kiinalaisista runoista. Tällaisessa tapauksessa ”-nki”-päätteisten sanojen kankeus olisi hyvin nopeasti käynyt hyvin rasittavaksi. On luultavasti kohtuullista otaksua, että se olisi pelkistetty äänteeksi ’n’, ellei jokin muu ratkaisu ollut mahdollinen. Tässä konstruktiossa on näistä esteettisistä syistä katsottu perustelluksi lainata sananloppuinen ’-ㄋ’-äänne ’n’-äänteellä. Mitään yhtä oikeata ratkaisua tälle ei tietenkään ole.

Nykysuomalainen ääntäminen

On mahdollista muodostaa kiinasimille nykysuomalainen ääntämys. Pohjoiskantasuomesta nyky-suomeen on tapahtunut tiettyjä, säännönmukaisia äänneuutoksia, jotka tunnetaan. Näitä on melko vähän, sillä suomi on erittäin konservatiivinen kieli. Noudattaen tunnettuja äänneuutoksia olisi

mahdollista johtaa johdonmukainen ääntämys myös karjalan ja vepsän kielille, tai vaikkapa suomen kielen murteille. Huomattavin äännemuutos on /c/ → /s/ [17].

Varhaissuomalainen konstruktio

Varhaissuomalainen konstruktio voidaan pääpiirteittäin tehdä samojen periaatteiden mukaisesti kuin pohjoiskantasuomalainen, mutta muutamien erotuksin. Varhaissuomessa lavenevat diftongit olivat mahdollisia alkutavuuissa, toisin kuin pohjoiskantasuomessa. Vaihtelun ja erilaisten ääntämysten lisäämiseksi otetaan tässä konstruktiossa linjaus, että varhaissuomalaisiin lainaäänteisiin nimenomaan suositaan lavenevia diftongeja. Esimerkiksi:

氣 ‘khj+jH / xj+jH’ → ‘kiy’ (vrt. vanhempi ‘küi’ → ‘kyi’)

Uusien lavenevien diftongien vuoksi jotkin kompleksit mediaalit voivat nyt saada uusia lainaheijasteita, ainakin jos aluke on glottaaliklusiili tai /h/:

王 ‘hjwang/hjwangH’ → ‘juang’

Äänne ‘c’ oli muuttunut ‘s’:ksi pohjoiskantasuomen kehittyessä varhaissuomeksi, mutta lainatessa keskikiinan sanakkeita varhaissuomeen olisi se voinut tulla takaisinlainatuksi. Johtuen eroista varhaissuomen ja pohjoiskantasuomen merkintätavoissa, tässä myöhemmässä konstruktiossa, kun pohjoiskantasuomessa olisi lainattu ‘c’, lainataan varhaissuomeen ”ts”. Näin:

曹 ‘dzaw’ → ‘tsau’ (vrt. aiempi ‘cau’ → sau)

Monissa sanakkeissa on merkitty palatalisaatio sekä initiaaliin että finaaliin. Konstruoidessa lainoja pohjoiskantasuomeen, nämä redundantit palatalisaatiot sulautettiin. Vaihtelevuuden lisäämiseksi on tässä konstruktiossa otettu linja, että varhaissuomen lainaääntämyksiä muodostettaessa, että näitä palatalisaatioita ei sulauteta. Näin esimerkiksi henkilöä tarkoittava 者 saa kaksi erilaista lainaääntämystä: varhaisemman ääntämyksen ”kä” ja myöhemmän ääntämyksen ”kiä”. Tämä ratkaisu ei perustu mihinkään historialliseen ennakkotapaukseen, vaan tehdään esteettisistä syistä.

者 ‘tsyaeX’ → ‘kiä’ (vrt. aiempi ‘kä’)

Toinen vaihtelevuuden vuoksi tehtävä linjaus on, että missä sanakkeen alussa ollut ‘h’ joutui väistämään mediaalin edeltä pohjoiskantasuomessa, varhaissuomen tason lainauksissa näin ei tehdä. Nyt ‘h’ lainataan omana itsenään, ja mahdollisten mediaalien on muututtava täysiksi vokaaleiksi sen perässä.

会 ‘hwajH / kwajH’ → ‘hua / kua’ (vrt. aiemmat ‘vai / kai’)

Yhteenveto

Tässä dokumentissa esiteltiin kiinan kielen historiaa, ja ennakkotapauksia siitä, kuinka kiinalainen kirjoitusjärjestelmä on lainattu ja sovellettu muihin kieliin. Sen jälkeen esiteltiin suomen kielen kaksi edeltänyttä muotoa: pohjoiskantasuomi ja varhaissuomi. Edelleen tämän jälkeen esiteltiin keskikiina, joka on kiinan kielen historiallinen muoto, josta kiinasimien historialliset ääntämykset on lainattu koreaan ja japaniin. Viimein esiteltiin menetelmä, jonka mukaisesti muodostettiin vastaavat lainaäänteet pohjoiskantasuomeen ja varhaissuomeen.

Yksi ongelma mks-kanjien laatimisessa oli rekonstruoidun keskikiinan puuttuva dokumentointi. Bernard Karlgrenin ajoista lähtien on laadittu useampikin rekonstruktio keskikiinan kielestä, mutta niiden hankkiminen autenttista lähteistä osoittautui erittäin vaikeaksi. Baxterin ja Sagartin keskikiina ei ole rekonstruktio, vaan pelkästään ns. ”representation” eli esitys, minkä he sanovat suoraan dokumentissaan. Jos tulevaisuudessa olisi mahdollista saada käyttöön totinen rekonstruktio keskikiinasta tai jostain sen murteesta, voitaisiin sen perusteella laatia uusi painos mks-kanjeista.

Jotkin saadut merkkien ääntämykset erkanevat tuntuvasti mm. korean ja japanin kielen vastaavista, mistä herää kysymys, onko Baxterin ja Sagartin representaatio tyydyttävä vastine rekonstruktioille. Esimerkiksi 極, jonka japanilaiset onyomi-lukutavat ovat ”goku” ja ”kyoku”, eriävät oleellisesti konstruoidusta ääntämyksestä ”kik”. Varsinkin ääntämyksen ”kyoku” taustalla voitaisiin odottaa olevan ääntämys, joka olisi tuottanut varhaissuomalaisen ääntämyksen ”kiok”. Toisaalta, on pidettävä mielessä, etteivät japanilaisetkaan ääntämystavat tule kaikki samasta keskikiinan murteesta tai edes samalta aikakaudelta. On myös huomioitava, että japanilaiset ääntämistavat tulivat usein korean kautta, eivätkä suoraan kiinasta.

Jotkin Qieyuniin perustuvat keskikiinan rekonstruktiot, mm. Chan tulkitsevat, että Qieyun kuvailee ainakin kahta eri keskikiinan murretta. Kävisi mahdollisesta kehitysideasta, että kun tällaiset eriytetty murreääntämykset voidaan jostain saada, voitaisiin haluttaessa kehittää vaihtoehtoisia, mutta yhtä autenttisia, mks-ääntämyksiä.

Mahdollisena jatko-osana tälle rekonstruktioille olisi konstruoida myöhemmin lainattuja ääntämyksiä vanhasta mandariinista. Vanha mandariini oli kieli, joka polveutui keskikiinasta, ja josta nykyaikainen mandariinikiina polveutuu. Vastaavasti, olisi mahdollista muodostaa vielä varhaisempia kiinasimien lainaääntämyksiä, kuten myöhäis-hanista myöhäiskantasuomeen tai jopa vanhasta kiinasta varhaiskantasuomeen.

Vaihtoehtoisesti retroaktiivisia ääntämyslajinoja voidaan muodostaa myös ajassa edelleen taaksepäin. Esimerkiksi myöhäis-hanin ääntämyksiä voitaisiin lainata myöhäiskantasuomeen, eli pohjoiskantasuomea edeltäneeseen kielimuotoon. Edelleen vanhemmin voitaisiin lainata vanhan kiinan eli Zhou-dynastian aikaisen kiinan ääntämyksiä varhaiskantasuomeen, itämerensuomalaisten ja saamelaiden kielten yhteiseen kantamuotoon.

Lähteet:

- [1] Aikio, A., The Saami Loanwords in Finnish and Karelian, 2009, University of Oulu.
- [2] Kallio, P., The Stratigraphy of Germanic Loanwords in Finnic, John Ole Askedal & Hans Frede Nielsen (eds.), Early Germanic Languages in Contact, pp. 23-38. NOWELE Supplement Series 27, 2015, Amsterdam - Philadelphia, PA.
- [3] Aikio, A., The Study of Saami Substrate Toponyms in Finland, *Onomastica Uralica* 4 p.159-197, 2007.
- [4] Baxter, W. H., A Handbook of Old Chinese Phonology, Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 64). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1992
- [5] Baxter, W.H., Sagart, L., Old Chinese: a New Reconstruction, New York: Oxford University Press., 2014
- [6] Baxter, W.H., Sagart, L., The Baxter-Sagart reconstruction of Old Chinese .xlsx-File, 21.10.2020. Saatavilla: <http://ocbaxtersagart.lsa.umich.edu>
- [7] Frellesvig, B., A History of the Japanese Language, Cambridge University Press, 29.7.2010.
- [8] Heikkilä, M., Kaleva and his Sons from Kalanti – On the Etymology of Certain Names in Finnic Mythology, *SKY Journal of Linguistics* 25, sivut: 93–123, 2012
- [9] Heikkilä, M., On the Innovations in Early Proto-Finnic Vocalism and Phonotactics and their Dates, *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 14, 2012
- [10] Hoa, N. D., Chũ' Nôm the Demotic System of Writing in Vietnam, *Journal of the American Oriental Society*, Vol.79 (4), p.270-274, 1.10.1959
- [11] How did the Middle Chinese coda /ŋ/ end up as う or い in Sino-Japanese?, Quora.com, saatavilla: <https://www.quora.com/How-did-the-Middle-Chinese-coda-ŋ-end-up-as-う-or-い-in-Sino-Japanese-For-example-星-was-something-like-seŋ-in-Middle-Chinese-but-became-sei-in-Japanese-Why-did-the-codas-m-and-n>
- [12] Jacques, G., Introduction to Chinese Historical Phonology, 27-31.3.2006
- [13] Junttila S., Kallio, P., Holopainen, S., Kuokkala, J., Pystynen, J., Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja EVE
- [14] Kallio, P., Ensitavun diftongit kantasuomessa, 2018, Sampsa Holopainen and Janne Saarikivi (eds.), *Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων: Uusiutuva uralilainen etymologia*, pp. 251-268. *Uralica Helsingiensia* 11.
- [15] Kallio, P., Kantasuomen konsonanttihistoriaa, *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 253, sivut: 229–249, Helsinki, 2007.
- [16] Kallio, P., On the Earliest Slavic Loanwords in Finnic, *Slavica Helsingiensia* 27. Helsinki, 2006.

- [17] Kallio, P., The Diversification of Proto-Finnic, *Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland*, pp. 155-168. *Studia Fennica Historica* 18. Helsinki., 2014
- [18] Kallio, P., The Prehistoric Germanic Loanword Strata in Finnic, *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 266, sivut: 225–238. Helsinki 2012..
- [19] Kallio, P. The Stratigraphy of the Germanic Loanwords in Finnic, John Benjamins Publishing Company, 15.6.2015
- [20] Kallio, P., Äännehistoriaa suomen kielenerilliskehityksen alkutaipaleilta, *Sananjalka* 59, 7–24., 2017
- [21] Kim, J., The Korean Tradition of Translation: From the Primeval Period to the Modern Era1, Sejong University.
- [22] Lee, K., Ramsey, S.R., A History of the Korean Language, Cambridge University Press, 3.3.2011.
- [23] Pulleyblank, E.G., Lexicon of Reconstructed Pronunciation: in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin, UBC Press, 1.6.1991
- [24] Pulleyblank, E.G., Middle Chinese: A Study in Historical Phonology, UBC Press, 1.11.2011
- [25] Sagart, L., The origin of Chinese tones, International Symposium on "Tone languages in the world", Tokio, 10-12.12.1998
- [26] Schuessler, A., ABC Etymological Dictionary of Old Chinese, University of Hawaii Press, 31.12.2006
- [27] Songben Guangyun Data, Kanji Database Project, saatavilla: <http://kanji-database.sourceforge.net/dict/sbgy/index.html?lang=en>
- [28] Vovin, A., Two Newly Found Xiong-nú Inscriptions and Their Significance for the Early Linguistic History of Central Asia, *International Journal of Eurasian Linguistics* 2, 315-322, 2020.
- [29] Ylikoski, J., Saamelaisia etymologisia lisiä, *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 259, sivut: 383–395, Helsinki, 2010.